

OVIDIJAUS HEROJĖS: TARP DRAMOS, LYRIKOS IR EPO

Eugenija Ulčinaité

Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros profesorė

Ovidijaus veikalas *Heroides* – vienas mįslingiausių poeto kūrinų, ligi šiol keliantis daug diskusijų ir paliekantis neatsakytų klausimų. Iš pradžių vadinosi *Epistulae Heroidum*, vėliau įgavo sutrumpintą formą *Heroides*.

Nesutariama, kada *Herojės* buvo parašytos. Vieni tyrinėtojai mano, kad jos sukurtos beveik vienu metu su meilės elegijomis *Amores*, kiti nurodo konkretesnę 15–10 ir 5–1 m. pr. Kr. datą¹. Ne visai aiškus ir šio kūrinio žanras: vieni jį laiko elegijos tąsa², kiti sieja su literatūrinio laiško tradicija³, tretį išvelgia helenistinės graikų poezijos ar net romano⁴ įtaką.

Ieškota analogų romėnų literatūroje. Kaip galimas imitacijos šaltinis dažnai nurodoma Propercijaus IV knygos 3 elegija, kurioje jau na moteris Aretūza rašo laišką savo vyrui Likotui:

Haec Arethusa suo mittit mandata Lycotae,
Cum totiens absis, si potes esse meus.
Si qua tamen tibi lecturo pars oblita derit,

Haec erit e lacrimis facta litura meis:
Aut si qua incerto fallet te littera tractu,
Signa meae dextrae iam morientis erunt.
(Prop. *Eleg.* IV, 3, 1–6)⁵

Iš tiesų, ši Propercijaus elegijos pradžia primena daugelio Ovidijaus herojų laiškų kompoziciją ir frazeologiją. Tačiau neabejojama, kad Ovidijaus *Herojų* inspiracijos šaltinių būta kur kas daugiau, ypač graikų dramose⁶.

Ovidijaus polinkis į draminių poetinės raiškos būdą išsakytas jau *Meilės elegijose*. Baigdamas šį rinkinį, Ovidijus tarsi atsisveikina su elegijos žanru ir daro aliuziją į naują kūrybos etapą:

Inbelles elegi, genialis Musa, valete,
Post mea mansurum fata superstes opus!
(*Am.* III, 15, 19–20)

Tos pačios knygos pirmoje elegijoje poetas prašo personifikuotos Tragedijos padėti įgyti šlovę:

Nunc habeam per te,
Romana Tragoedia, nomen!
(*Am.* III, 1, 29)

¹ Howard Jacobson, *Ovid's Heroides*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1974, 300–313.

² Dalia Dilytė, *Antikinė literatūra*, Vilnius: Jošara, 1998, 342.

³ Lidia Winniczuk, „Elegie Owidiusza a teoria epistolograficzna“, in: *Od starożytności do współczesności*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981, 79–100.

⁴ Jacobson, *op. cit.*, 338–348.

⁵ Cit. iš: Ovid *Heroides. Select Epistles*, edited by Peter E. Knox, Cambridge: Cambridge University Press, 2000. Introduction, 17.

⁶ Plačiau šiuo klausimu žr.: Jacobson, *op. cit.*, 319–348; Knox, *op. cit.*, 14–25; Stanisław Stabryła, *Owidiusz. Świat poetycki*, Wrocław [i inni]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 75–101.

Iš tikrųjų apie 13–8 m. pr. Kr. Ovidijus buvo parašęs tragediją *Medėja*, sekdamas, kaip manoma, analogiška Euripido drama⁷. Nežinoma, kokia buvo jos kompozicija, kaip buvo sutikta žiūrovų, nors literatūros kritikai ją vertino teigiamai. Kvintilijanas rašė: „Ovidii *Medea* videtur mihi ostendere, quantum ille vir praestare potuerit, si ingenio suo imperare quam indulgere maluisset“ (*Inst. or. X*, 1, 98).

Tacitas veikale *Dialogas apie oratorius* pažymėjo, kad „nei Azinijaus Poliono, nei Mesalos veikalai nebuvo tokie garsūs, kaip Ovidijaus *Medėja* ar Varijaus *Tiestas*“ (*Dial. de or.*, 12). Deja, tai buvo vienintelė Ovidijaus tragedija, kurios pobūdį jis dar nusakė *Liūdesio elegijose*:

Et dedimus tragicis scriptum regale
cothurnis

Quaeque gravis debet verba cothurnus
habet.

(*Tristia* II, 553–554).

Ovidijus iš tiesų puikiai naudojo dramatinės raiškos būdus, tragiškų herojų vaizdavimo principus. Dramai įprastą dialogą *Herojėse* Ovidijus keičia monologiniu kalbėjimu, tarsi vienu jausmo protrūkiu, aistringa išpažintimi.

Ovidijus pats puikiai suvokė *Herojų* novatoriškumą, todėl netrukus parašytame *Meilės mene* (*Ars amatoria*) rekomendavo skaityti *Laiškus* kaip naują šio žanro modifikaciją:

Vel tibi composita cantetur Epistula voce:

Ignotum hoc aliis ille novavit opus.

(*Ars amat.* III, 345–346)

Herojes sudaro 21 laiškas, parašytas eleginio dvieilio metru, parentas mitologiniais siužetais. Keturiolikos laišku herojės moterys rašo savo vyrams arba mylimiesiems, šeši parašyti poriniu principu (Paris – Helenei, Helelė – Pariui, Leandras – Hero, Hero – Lean-

dru, Akontijus – Kidipei, Kidipė – Akontijui)⁸, ir vienas laiškas – Sapfo Faonui – laikomas abejotinos autorystės kūrinium. Kai kurie tyrinėtojai ir leidėjai mano jį esant vėlesnių laikų Ovidijaus imitaciją⁹.

Kaip jau buvo minėta, tyrinėtojai išvelgia daug *Herojų* imitacijos šaltinių, kiekvienas laiškas turi savas literatūrinės ar mitologines ištakas. Penelopės laiškas Uliksui ir Briseidės Achilui remiasi Homero *Odisėja* ir *Iliada*; Hipermnestros ir Linkėjo istorija pasiskolinta iš Aischilo *Danaidžių*; Hermionės Orestui ir Dejaniros Herakliui siužetai paimti iš Sofoklio dramų *Hermionė* (neišlikusi) ir *Trachinietės*; Fedros ir Medėjos laišakai remiasi Euripido *Hipolito* ir *Medėjos* siužetais; Laodamijos laiško Protesilajui šaltinis, kaip manoma, yra neišlikusi Euripido tragedija *Protesilajas*. Vergilijaus *Eneida* tapo Didonės laiško Enėjui pagrindu, Katulo 64 epilijas padėjo išryškinti Ariadnės, rašančios laišką Tesėjui, tragiškumą. Tarp kitų šaltinių dar minimi Apolonijas Rodietis (III a. pr. Kr.), Kalimachas (II a. pr. Kr.), Partenijas (I a. pr. Kr.)¹⁰.

Visi moterų laišakai parašyti ypatingos jausmų įtampos, galima sakyti, kulminacijos situacijoje: jų vyrai ar mylimieji yra išvykę, negrįžtantys, laukiami, neatliepiantys jų jausmų, galbūt juos išdavę ar apie juos nežinantys. Nors laiško rašymo motyvacija ta pati, poetinė ir emocinė laišku raiška nėra vienoda ar monotoniška: ji apima didžiulę jausmų ir emocijų skalę.

Penelopės laiškas Uliksui – tai žmonos, dešimt metų laukiančios savo vyro, negrįžtančio iš Trojos karo, nevilties, abejonių, meilės

⁸ Manoma, kad jie parašyti vėliau (5–1 m. pr. Kr.), gal net trentyje (Jacobson, *op. cit.*, 300; Stabryla, *op. cit.*, 77). Šiame straipsnyje aptarsime tik pirmąją laišku grupę.

⁹ Knox, *op. cit.*, 12–14.

¹⁰ Žr. P. Ovidi Nasonis *Heroides*. ed. by Arthur Palmer, Oxford, 1898. Introduction, XV–XVI; Knox, *op. cit.*, 18–34; Jacobson, *op. cit.*, 13–276.

⁷ Stabryla, *op. cit.*, 76.

ir ištikimybės išraiška. Ši situacija skaitytojui puikiai žinoma iš Homero *Odisėjos*. Tačiau Ovidijus kitaip formuluoja problemą: ar graikų siekis apginti Menelajo garbę, Pariui pagrobęs jo žmoną Helenę, ar visas Trojos karas vertas Penelopės ir sūnaus Telemacho išgyvenimų. Globali problema perkeliama į individualių jausmų plotmę, Penelopė parodoma ne tik kaip ištikimos žmonos simbolis, bet ir kaip gyva, kenčianti, jauniųjų persekiojama moteris, prašanti pagalbos ir apsaugos:

Man neužtenka jėgų tuos kenkėjus
iš rūmų išvyti,
Tu tad sugrįžki greičiau, mūsų viltie,
apsauga.
Laukia tavęs čia sūnus, te ilgai jis
gyvena, maldauju,
Bet įvairiausių menų tėvas tik moko
vaikus.

Ir nepamiršk Laerto, kad jam akis tu
užmerktum,
Stumia jisai vis tolyn dieną savosios
mirties.

Aš taip pat nebesu jau tokia, kaip
tuomet, kai išvykai:
Jauną mane palikai, šiandien sena jau esu.
(*Her. I, 109–116*)¹¹

Trakų karaliaus Sitono dukra Filidė rašo laišką savo sužadėtiniui Demofontui, Tesėjo ir Fedros sūnui. Grįždamas iš Trojos karo, Demofontas buvo apsistojęs Sitono rūmuose, jaunuoliai pamilo vienas kitą, tačiau prieš vestuves Demofontas nutarė parvykti į Atėnus, sutvarkyti kai kuriuos reikalus ir prižadėjo Filidei grįžti. Bet metai eina, o Demofontas negrįžta. Filidė kamuojasi, įtaria išdavystę ir galiausiai nutaria nusizudyti:

Ant mano kapo tebus mirties priežastis
parašyta,

¹¹ Vertimai – šio straipsnio autorės.

Žodžiais tokiais ar kitais būsi įvardytas tu:
„Pasmerkė mirčiai Filidę svety
Demofontas atvykęs:

Priežastį suteikė jis, ranką pridėjo jinai.“
(*Her. II, 145–148*)

Tai tipiška literatūrinio laiško stilistika, paremta būdingomis šiam žanrui „bendrosiomis vietomis“, elegijos ir epitafijos topika.

Briseidė rašo laišką Achilui įžeista ir įskaudinta, kad šis taip lengvai, be kovos atidavė ją Agamemnonui. Bijodama, kad jos neištiktų dar blogesnis likimas – būti atiduotai Priamo sūnams, Briseidė nebando bėgti ir grįžti pas Achilą. Ją skaudina žinios, kad Achilas ketina grįžti į gimtąją Ftiją, tačiau be jos. Briseidė prašo, kad Achilas ją susigražintų. Tai mylinčios ir nevilties apimtos moters šauksmas:

Būtų geriau mane prasivėrusi žemė prarijus,
Ar žaibų liepsnoje būčiau sudegusi aš,
Nei išvydusi, kaip be manęs tolsta

Ftijos laivynas,

Nei supratusi, kad tu čia mane palikai.

(*Her. III, 63–66*)

Kretos karaliaus Mino dukra Fedra, tapusi Tesėjo žmona (Ariadnę tuo metu jau buvo vedęs Dionisas) ir atvykusi į Atėnus, pamilo savo posūnį Hipolitą. Šis siužetas buvo pavaizduotas Euripido tragedijoje *Hipolitas*¹². Ovidijaus Fedra suvokia savo aistros nuodėmingumą ir beviltiškumą, tačiau bando ją pateisinti Meilės ir Lemties dėsniais:

Tai, ką liepė Amoras daryt,
to nedera niekint,

Valdo juk viską jisai, net ir aukščiausius
dievus.

(*Her. IV, 11–12*)

Mito siužetas pasakoja, kad Fedra, nesulaukusi atsako, apskundė Hipolitą Tesėjui,

¹² Manoma, kad buvo dvi šios dramos versijos: *Hipolitas nematomasis* (neiškikusi) ir *Hipolitas apvainikuotasis* (į lietuvių kalbą išvertė H. Zabulis, Vilnius, 1973).

kaip bandžiusį ją suvilioti. Tesėjas prakeikė Hipolitą ir paprašė Poseidono jį nubausti. Hipolitas žuvo, o Fedra, sužinojusi apie jo mirtį, pasikorė. Ovidijaus papasakotame Fedros laiške jaučiame tik aliuziją į būsimus įvykius.

Nimfa Oionė rašo laišką Trojos karaliumi Pariui, su kuriuo kartu daug metų praleido Idos kalnuose. Tačiau išsprendęs trijų deivių – Junonės, Paladės ir Veneros – ginčą ir gražiausia iš jų paskelbęs Venerą, Paris išvyko pasiimti jam žadėtos dovanos – Spartos karaliaus Menelajo žmonos Helenės. Kai Oionė rašo laišką, Paris kaip tik grįžta į Troją su naująja žmona. Oionė suvokia savo situacijos beviltiškumą, bet prašo Pario jos pasigailėti:

Tavo esu, su tavim metus
gražiausius praleidau,
Tavo ir likti meldžiu, kiek tik man
skirta gyvent.

(*Her.* V, 157–158)

Mitas pasakoja, kad Oionės likimas irgi susiklostė tragiškai, tačiau tai įvyko vėliau, Pariui žuvus Trojos kare. Ovidijaus herojės laiškas baigiasi dar su galimos vilties gaida.

Lemno salos valdovė Hipsipilė rašo Jasonui, kuris užsuko į šią salą, vykdamas į Kolchidę aukso vilnos. Jis išbuvo saloje dvejus metus: vedė Hipsipilę, susilaukė su ja dviejų vaikų. Tęsdamas argonautų žygį į Kolchidę, Jasonas prižada grįžti, tačiau negrįžta. Hipsipilė sužino, kad Jasonas parvyko į gimtąją Tesaliją su nauja žmona, kolchų karaliaus Ajeto dukra Medėja.

Hipsipilė rašo Jasonui pasipiktinusi, kad šis nepranešė jai apie savo grįžimą, apie parsivežtą aukso vilną ir Kolchidėje patirtus išbandymus. Dar labiau ją papiktina žinia apie jos vietą užėmusią „barbarę“ Medėją, kuri garsėjo būrimais ir magiškais menais. Ji padėjo, kaip kalbama, Jasonui pagrobtį aukso vilną, jos nuopelnai iškeliami, o Jasono menkinami.

Hipsipilė sutiktų atleisti Jasonui: tai Medėja jį užbūrė, tai jos kerai. Todėl laiškas baigiasi prakeiksmiais Medėjai:

Toji, kuri išniekino mano vedybinį guolį,
Tegu iškenčia pati, ką iškentėjau ir aš.
Taip kaip mane, ir žmoną,
ir motiną, vyras paliko,
Lai neteks ir jinai vyro ir savo vaikų.
Tai, ką baisiai įgijo, tegu dar baisiau
tepraranda,
Kaip amžina tremtinė lai po pasaulį
klajos!

(*Her.* VI, 153–157)

Atrodo, Hipsipilės prakeiksmai su kaupu išsipildė. Medėjos likimą savo tragedijose vaizdavo Euripidas, Apolonijas Rodietis, Seneka¹³. Ovidijus taip pat grįžta prie šios temos Medėjos laiške Jasonui. Čia Medėja jau ne nugalėtoja, o nugalėtoji. Ji rašo laišką tuo metu, kai Jasonas paliko ją su dviem vaikais, nusprendęs vesti Korinto karaliaus Kreonto dukterį Kreūzą. Medėjos laiškas tarsi veidrodis atspindi tai, kas buvo pasakyta Hipsipilės laiške. Hipsipilė tvirtino, kad ji yra teisėta Jasono žmona, o Medėja – tos santuokos griovėja ir išniekintoja. Dabar tokius pat kaltinimus savo varžovei meta Medėja. Ji tvirtina padėjusi Jasonui dėl to, kad mylėjo jį ir kad abu buvo prisiekę ištikimybę Dianos šventykloje. Ji primena, kiek padėjo Jasonui, kai šis atvyko į Kolchidę aukso vilnos, ir dabar jaučiasi įskaudinta, kad jos pagalba ir pasiaukojimas buvo taip greitai pamiršti. Medėja galėtų atleisti Jasonui, jeigu šis išsižadėtų savo naujosios žmonos. Kitu atveju jų visų laukia Medėjos kerštas:

Eisiu, kur veda jisai! Kada nors gal šito
gailėsiuos.

¹³ Žr. Euripidas, *Medėja*, iš graikų kalbos vertė B. Kazlauskas, Vilnius, 1960; Senekos drama į lietuvių kalbą neišversta.

Gaila, kad vyrui tokiam ryžaus
padėti kadais.
Dievas temato, kuris dabar mano širdį
kamuoja,
Dar nežinau, ką daugiau mano širdis
sumanys.

(*Her.* XII, 209–212)

Sudėtingas jausmų pasaulis atspindi Her-
mionės laiške Orestui. Menelajo ir Helenės
dukra Hermionė Spartos karaliaus Tindarėjo
(Helenės tėvo) buvo sužadėta su savo pusbro-
liu Orestu, Agamemnono ir Klitemnestros sū-
numi, kai dar tebevyko Trojos karas. Menela-
jas, nežinodamas apie šias sužadėtuves, pri-
žadėjo savo dukrą Achilo sūnui Pyruj-Neopto-
lemui. Yra keli mito variantai. Anot Home-
ro, Menelajas pats atidavė savo dukterį Ne-
optolemui į žmonas ir iškėlė vestuves (*Hom.*
Od. IV, 5–14). Pasak Vergilijaus, Neoptolemas,
grįžęs iš Trojos karo, prievarta išsivežė jam pa-
žadėtą Hermionę į Epyrą. Sužinojęs apie Her-
mionės pagrobimą, Orestas nužudo Neopto-
lemą (*Verg. Aen.* III, 325–332)¹⁴. Šia tradicija
seka ir Ovidijus. Hermionė vadina Orestą
„mylimu broliu ir vyru“, buvimą Neoptolemo
namuose vadina kančia ir nelaisve („Laiko už-
daręs mane; teisė, dora jam perniek“), prašo
Oresto išvaduoti ją iš nemylimo vyro nelaisvės,
kovoti dėl jos, kaip Menelajas kovojo dėl He-
lenės. Kitu atveju pranašauja tragišką baigtį:

Arba mirsiu anksčiau ir užgesiu jaunystės
sulaukus,

Arba būsiu ir vėl aš Tantalido žmona.

(*Her.* VIII, 121–122)

Panaši drama atskleidžiama Kanakės laišk-
e Makarėjui¹⁵. Vėjų dievo Eolo dukra Kana-

kė pamilo savo brolių Makarėją, ir kaip tos mei-
lės vaisius gimė sūnus, kurių Eolas vos gimusių
liepė išmesti sudraskyti žvėrimis, o Kanakei
perdavė kardą ir liepė pačiai nusižudyti. Ka-
nakė rašo laišką Makarėjui, laikydama kardą
rankoje ir pasiryžusi įvykdyti tėvo įsakymą. Ji
prašo Makarėjo kūdikio palaikus palaidoti
kartu su ja. Šiame laiške, kitaip negu kituose,
stipresnis atrodo emocinis herojės ryšys ne su
mylimuoju, o su kūdikiu, kurio gimimą ji
skausmingai išgyveno ir kurių vos gimusių pra-
rado.

Tragiškomis spalvomis nutapytas Dejanir-
os laiškas Herakliui. Nugalėjęs Oichaliją, He-
raklis pasiėmė kaip belaisvę karaliaus Eurito
dukrą Jolę. Skatinama pavydo, Dejanira siun-
čia Herakliui kentauro Neso krauju suvilgytą
chitoną, kuris turėtų išsaugoti vedybinę mei-
lę. Tačiau Neso kraujas buvo užnuodytas, ir
užsivilkęs chitoną, Heraklis, kamuojamas bai-
sių kančių, mirė. Ovidijaus herojė rašo laišką,
sužinojusi apie Heraklio mirtį. Ji tvirtina siun-
tusi drabužį ne iš keršto, o iš meilės, tačiau pri-
sipažįsta, kad tai padariusi, nebegali gyventi:

Vargas man! Ką gi aš padariau?

Meilės šėlsmas ką davė?

Ko nusikaltusi taip mirt, Dejanira,
delsi? [...]

Liki sveika, šviesa, daugiau tavęs neregėsiu,
Vyre, lik sveikas ir tu, Hilai, sūneli, sudie!

(*Her.* IX, 145–146, 167–168)

Taip savo laišką baigia Dejanira ir, pasak
mito, nusižudo. Šį siužetą tragedijoje *Trachi-
nietės* panaudojo Sofoklis (*Soph. Trach.*, 881)¹⁶.

Daug aistrų verda Ariadnės laiške Tesėjui.
Kretos karaliaus Mino dukra Ariadnė padėjo
Atėnų karaliaus Egejo sūnui Tesėjui nugalėti
pusiau žmogų, pusiau jautį Minotaurą ir, ve-

¹⁴ Plg. Aleksandra Veličkienė, *Antikos mitologijos žiny-
nas*, Kaunas: Šviesa, 1995, 144.

¹⁵ Manoma, kad Ovidijus čia rėmėsi neišlikusia Eurip-
ido drama *Eolas (Aeolus)*. Knox, *op. cit.*, 257–258.

¹⁶ Žr. Sofoklis, *Tragedijos*, iš senosios graikų kalbos ver-
tė Antanas Dambrasas, Vilnius: Vaga, 1984, 282–284.

damam jos duoto siūlų kamuolio, laimingai išeiti iš labirinto. Prieš lemtingąją kovą Tesėjas buvo prižadėjęs Ariadnę vesti („Jei išlikim gyvi, būsi manąja žmona“). Nugalėjęs Minotaurą, Tesėjas išsiveža Ariadnę, tačiau pakeliui palieka ją Nakso saloje. Pabudusi iš miego, Ariadnė neberanda šalia savęs Tesėjo, iš pradžių nesupranta, kas įvyko, ieško jo, bėga prie jūros ir pamato tolstančias Tesėjo laivo bures. Supratusi, kad yra palikta negyvenamoje saloje, bet nesuvokdama, kodėl jai skirta tokia bausmė, Ariadnė išgyvena tikrą jausmų dramą. Tai vienas aistringiausių ir emociingiausių Ovidijaus herojų laiškų, kuriame gausu retorinių klausimų ir sušukimų („Ak, aš išdaviau tėvą ir žemę, kurią jis valdė teisingai!“, „Žiaurūs sapnai, kodėl man leidot nieko neveikti, / Jau amžinoji naktis būtų prislėgus geriau!“), poetiškų palyginimų ir tragiškų intonacijų:

Mano plaukai palaidi, tarsi artimo savo
gedėčiau,

Rūbai, ne, ne lietaus – ašarų permerkti jie.
Kūnas tarsi javai, akvilonui siautėjant,
virpa,

Drebantys pirštai vos vos geba
įspausti raides.

(*Her. X*, 137–140)

Ariadnė prašo Tesėją sugrįžti, o jeigu ji mirtų anksčiau, surinkti ir išvežti jos kaulus.

Manoma¹⁷, kad Ovidijus čia rėmėsi 64-u-oju Katulo epilijumi, kuriame Ariadnės istorija taip pat pavaizduota labai jausmingai ir tapybiškai.

Laodamijos laiškas Protesilajui susijęs su Trojos karo pradžia. Tesalietis Protesilajas turėjo išvykti į Trojos karą iš karto po vestuvių. Laodamija sužino, jog likimo yra lemta, kad pirmasis graikas, išlipęs Trojos žemėje, žus. La-

odamija rašo Protesilajui, norėdama jį išpėti, sutramdyti jo įkarštį, kad jis galvotų ne tik apie save, bet ir apie ją: „Jeigu rūpiu aš tau, rūpinkis pats savimi“ (*Her. XIII*, 166).

Nepaisant Laodamijos išpėjimų, Protesilajas iš tiesų žuvo (*Hom. Il.*, II, 689–696), iš nevilties nusižudė ir Laodamija, tačiau tai nebeatsispindi Ovidijaus herojės laiške.

Hipermnestros laiškas Linkėjui paremtas mitu apie Libijos karaliaus Danajo ir jo brolio Egipto karaliaus Aigipto tarpusavio nesutarimus. Danajas turėjo 50 dukterų, Aigiptas – 50 sūnų. Jis siekė, kad jo sūnūs vestų Danajo dukteris ir paveldėtų jo sostą. Danajas priešinasi, tačiau, brolio nugalėtas, sutinka su jo reikalavimais, bet liepia savo dukterims vestuvių naktį savo vyrus nužudyti. Tai padaro visos danaidės, išskyrus Hipermnestrą. Ji ne tik nenužudė savo vyro Linkėjo, bet ir padėjo jam pabėgti. Už tai Danajas ją įkalino ir pasmerkė mirti. Ovidijaus herojė įkalinta rašo laišką Linkėjui ir prašo arba padėti, arba nužudyti, o mirusią palaidoti ir ant kapo iškalti tokias eilutes:

Hipermnestra, nubausta neteisingai
už poelgį dorą,

Broliui neleidusi mirt, mirė galiausiai
pati.

(*Her. XIV*, 129–130)

Vienintelis romėnų mitologijos siužetas Ovidijaus *Herojų* korpuse – tai Didonės laiškas Enėjui. Kartaginos karalienė Didonė priima trojietį Enėją, atiduoda jam dalį karalystės, paaukoja savo moterišką garbę ir tikiusi sėkmingai kartu gyventi bei valdyti. Tačiau dievai liepia Enėjui vykti į likimo jam skirtą Italiją. Matydama išvykstančius Enėjo laivus, Didonė nusižudo. Tai siužetas, gerai žinomas iš Vergilijaus *Eneidos*. Akivaizdu, kad Ovidijus rėmėsi Vergilijaus poema, tačiau tyrinėtojai pažymi ir Ovidijaus pastangas atsiriboti nuo Vergilijaus teksto, pateikti originalią mi-

¹⁷ Plg. Palmer, *op. cit.*, XV–XVII; Jacobson, *op. cit.*, 213.

to versiją¹⁸. Tai ryškiausia Didonės nusižudymo motyvacijoje. Vergilijaus Didonė, kaip argumentą gyventi, pateikia tokią išlygą:

Jeigu būčiau sūnaus iš tavęs aš spėjus
sulaukti

Prieš pabėgimą tavo,
jei rūmuos mažutis Enėjas

Krykštautų šiandien,
tave iš veido primindamas nuolat,
Aš nelaikyčiau savęs nei pamesta,
nei suviliota.

(*Aen.* IV, 327–330)¹⁹

Tai, kas Vergilijaus poemoje išsakyta kaip galimybė, Ovidijaus herojės laiške pateikiama kaip tikrovė:

Gal jau ne vieną Didonę palieki,
begėdi, ir bėgi,

Gal jau dalį tavęs slepia ji kūne savam.
Motinos žiaurią lemtį patirs ir kūdikis
vargšas,

Dar negimusio jo tapsi žudikas ir tu.

(*Her.* VII, 133–136)

Aliuzija į laukiamą kūdikį neabejotinai turėjo sustiprinti Ovidijaus herojės laiško emociinį poveikį, suteikti Didonės saviziudybei daugiau tragiškumo. Didonė rašo laišką, pasidėjusi ant kelių Enėjo jai padovanotą trojietišką kardą. Sesers Annos ji prašo iškalti ant jos kapo tokius žodžius:

Priežastį mirčiai ir kardą

Enėjas atvykėlis davė,

Žuvo Didonė save pervėrus savo ranka.

(*Her.* VII, 195–196)

Karščiausias diskusijas *Herojų* korpuse keilia Sapfo laiškas Faonui. Daugelis tyrinėtojų mano, kad tai ne Ovidijaus, o vėlesniais lai-

kais, gal net Renesanso epochoje, parašytas tekstas²⁰. Tokiu atveju reikia pripažinti, kad tai tikrai talentinga Ovidijaus imitacija. Be to, tai vienintelis laiškas, kurį rašo ne mitologinis personažas, o realus asmuo, Lesbo salos poetė Sapfo. Ji rašo laišką ją netikėtai palikusiam jaunuoliui Faonui, primena jų buvusią aistringą meilę ir pasako savo apsisprendimą: jeigu Faonas negrįš, ji šoks nuo uolos į jūrą Leukadijos saloje:

Jau neturiu jėgų, kaip anksčiau,
eiles savo kurti,

Skausmas nutildė stygas,
lyrą padėjo šalin. [...]

Laiškas šis tegu tau apsakys mano,
vargšės, likimą,

Kad Leukadės vanduo tapo mirties
man vieta.

(*Her.* XV, 197–198, 219–220)

Nors daug kas mano, kad tai tik graži legenda, o poetė mirė sulaukusi garbingo amžiaus²¹, tai nesumažina šio laiško poetinės įtaigos.

Manoma, kad *Herojų* poetinei raiškai, stiliui ir frazeologijai didelį poveikį yra padariusi mokyklinė retorika, deklamacijos ir svazorijos (*suasoriae*)²². Romoje respublikai pereinant į monarchiją, svazorijos pakeitė retorines patariamąsias arba svarstomąsias kalbas (*genus deliberativum*), tačiau dabar tema buvo imama ne iš realaus gyvenimo, bet iš istorijos, literatūros ar mitologijos. Tokių kalbų pavyzdžius pateikia Seneka Vyresnysis Retorius (Lucius Annaeus Seneca Rhetor, 55 m. pr. Kr.–39 m. po Kr.) veikale *Oratorių bei retorių samprotavimai, kalbų kompozicija ir me-*

¹⁸ „His purpose is almost the opposite of Virgil’s“, žr. Knox, *op. cit.*, 20.

¹⁹ Vergilijus, *Eneida*, vertė Antanas Dambrasas, Vilnius: Vaga, 1967, 87.

²⁰ Žr. Palmer, *op. cit.*, 91–92; Knox, *op. cit.*, 12–14, 36–37.

²¹ Plg. Sapfo, vertė ir sudarė Henrikas Zabulis, Vilnius: Meralas, 2002, 13.

²² Jacobson, *op. cit.*, 322–330.

*niškumas*²³. Svazorijos remiasi monologiniu kalbėjimu, tačiau jose svarbus yra gebėjimas kurti vaizduojamo asmens charakterį, remiantis etopėjos ir prozopopėjos retorinėmis figūromis. Neabejotina, kad kurdamas herojų laiškus, Ovidijus šia retorine patirtimi pasinaudojo.

Pastaraisiais metais suintensyvėjus Ovidijaus kūrybos tyrinėjimams, jau atmesta kažkada vyravusi nuomonė apie Ovidijaus herojų laišku monotoniškumą ir schemiškumą. Dabar pabrėžiamas laišku psichologiškumas, moterų jausmų vaizdavimo meistriškumas²⁴.

Iš tiesų, kiekvienas Ovidijaus herojės lai-

kas yra tarsi atskira psichologinė studija, kiekvienai iš jų, atsižvelgdamas į statusą (žmona, sesuo, meilužė, pamotė), poetas surado savitą meninę raišką ir individualią charakteristiką. Nors visos Ovidijaus laišku herojės turi savo literatūrinius ar mitologinius prototipus, tai nenustelbia jų savitumo ir originalumo, kuriuos, greičiausiai, lėmė visai kita intelektualinė ir gyvenimiška autoriaus patirtis. Siekiant suvokti Ovidijaus *Herojų* poetinio pasaulio savitumą, nemažai reikšmės gali turėti faktas, kad laišškai chronologiškai įsikomponuoja tarp *Amores* ir *Metamorphoses*, tai yra tarsi sujungia eleginę ir epinę vaizdavimo tradicijas.

Ovidijus. Herojės

VII. Didonė Enėjui

[Štai, Dardanieti, išgirsk Elisos, tuoj mirsiančios, giesmę,

Tai paskutiniai, kuriuos tu dar skaitysi žodžius].

Taip mirties valandos prie sraunaus Meandro sulaukus

Gieda gulbė balta, gulinti kranto žolėj.

Ir ne todėl šį laišką siunčiu, kad tikėčiau paveikti

Tavą širdį, nes tam priešinga dievo valia.

5 Bet ką reiškia dabar šie žodžiai, kai kūną ir sielą

Jau pražudžiau, ir bloga tapo manoji šlovė.

Tu nusprendei išvykt ir palikt nelaimingą Didonę,

Tad jau neša tavas priesaikas vėjai tolyn.

Kai atrišai laivus, atrišai ir santuoką mūsų,

10 Ir išvykai ieškot tau karalystės skirtos.

Nei iš naujo aukštyn Kartaginos kylančios sienos,

Nei duotoji valdžia jau nesulaiko tavęs.

---

²³ Annaei Senecae *Oratorum et rhetorum sententiae, divisiones, colores*, Lipsiae: Teubner, 1872. Seneka mini, kad Ovidijus lankėsi jo retorikos mokykloje ir artimai bendravo su retorium Marku Porcijum Latronu (*Contr.* 2, 2, 8).

²⁴ Jacobson, *op. cit.*, 371–375; Stabryla, *op. cit.*, 97.

Bėgi nuo to, ką turi, ir sieki, ką reiks įsigyti,
Ieškai žemės kitur, nors ją atradęs buvai.
15 Net jei surasi kur nors, kas tau duos tą žemę valdyti?
Kas svetimiams žmonėms savo laukus atiduos?
Gal ir meilė kita, ir kita ten laukia Didonė,
Kad ir ją, kaip mane, vedęs paliktumei vėl?
Ar ateis ta diena, kai įkursi savąjį Miestą
20 Ir į savus tautiečius žvelgsi nuo bokšto pilies?
Lai išsipildo tavi troškimai, sėkmė tegu lydi,
Bet ar surasi kur nors mylinčią žmoną, kaip aš?
Tarsi deglas vaškinis degu, kai sierà jį įžiebia,
Ir dienom, ir naktim nuolat Enėją matau.
25 [Kaip šventi smilkalai aukuro dega ugny,
Stovi man prieš akis Enėjo pažįstamas vaizdas]
Jis nedėkingas, deja, už dovanas mano ir kurčias,
Mesčiau aš jį iš galvos, jeigu nebūčiau kvaila.
Bet nepajėgiu Enėjo nekęst, kad ir koks jisai būtų,
30 Skundžiuos, kad išdavė, bet myliu vis viena aš jį.
Man, savo marčiai, Venera, atleisk, o tu savo brolių,
Mielas Amorai, apglėbk, kviesk jį kovoti kartu.
Tą, kurį pamilau, ir toliau nenustoju mylėjus,
Jis yra mano širdies rūpestis, meilė gyva.
35 Klystu, tikriausiai, ir man vaidenas netikras Enėjas,
Rėgis į motiną jis visiškai nepanašus.
Akmenys ir kalnai tave pagimdė aukštieji,
Medžiai ant skardžių aukštų, žvėrys laukiniai miškuos.
Galbūt jūra, kuri prieš akis tavo šiandien banguoja.
40 Bet kodėl nori plaukt priešiškomis siaučiant audroms?
Kur tu bėgi? Juk draudžia žiema. Ji man dabar gelbsti.
Ar nesvarbu tau, kokias sukelia Euras bangas?
Tau norėčiau dėkot, bet dabar audroms aš dėkoju,
Vėjai ir bangos tikrai teisingesni už tave.
45 Aš nelinkiu tau blogo (o gal galėtum palaukti?),
Tau pražūties nelinkiu, nors ir palieki mane.
Baisiai manęs nekenti, atrodo, tvirtai pasiryžęs
Savo gyvybę aukot tam, kad išvengtum manęs.
Audros netrukus nurims, ir vėl bus vandenys ramūs,
50 Ir Tritonas praplauks jūroj žydraisiais žirgais.
O kad ir tu su vėjais kartu pasikeistum į gera,
Tavo širdis juk nėra kaip ažuolai tie kieta.
Ar nežinai, kokie baisūs audringi vandenys būna?
Patiki jūra, kurios klastą patyrei nekart.

55   Átriši lynus, kai jūra rami, nors turétum žinoti,
          Kiek nelaimių jinai atneša kilus audroms.
Jūra nepadeda tiems, kas sulaužė priesaiką duotą,
          Ji nesigaili tokių, baudžia didžiausia bausme.
Ypač tada, kai įžeidžia kas nors Amorą, juk sako,
60   Kad iš jūros bangų motina gimusi jo.
Nors pražudyta pati, nelinkiu pražūties tau ir blogio,
          Jūros prigerti vandens priešui savam nelinkiu.
Gyvas išlik, nes man gyvą geriau prarast, nei negyvą.
          Žmonės lai kalba, kad tu mano mirties priežastis.
65   Štai pagalvok, jei tave užgrius (o kad tai neįvyktų!)
          Jūroj audra, apie ką tuomet galvosi, bėgły?
Tuoj apsuptų tave melagingos priesaikos tavo
          Ir Didonė, kuri mirė dėl tavo klastos.
Tau iškils prieš akis žmonos apgautosios paveikslas,
70   Kraujas trykštantis ir jos išdraikyti plaukai.
„To, kas ištiko, tikrai esu vertas, atleisk“, – pasakysi,
          „Ir pelnytai žaibai krinta ant mano galvos.“
Dar palūkėk, kol audra nurims, o kartu tavo pyktis,
          Tas uždelsimas padės saugjai keliauti vėliau.
75   Rūpinuos ne tavimi, man gaila sūnaus tavo Julo,
          Tau pakaks, kad visur mano mirtis tave seks.
Kuo nusikalto Askanijus, kuo gimtieji penatai?
          Vos ištraukti iš ugnies žus jie vandens užlieti.
Bet tu neišnešei jų iš degančios Trojos, kaip gyreis.
80   Neslėgė tavo pečių tėvas, nei larai šventi.
Viską man melavai, bet aš ne pirma patikėjau
          Tavo kalbom ir už tai aš ne pirma baudžiama.
Jeigu paklaustų kas nors, kur motina kūdikio Julo,
          Žuvo, sakyčiau: viena vyro žiauraus palikta.
85   Man apie ją kalbėjai, ir aš patikėjau. O varge!
          Žūti ant laužo verta, tai man didžiausia bausmė.
Bet ir tave, kaip matau, dievai jau baudžia, Enėjau,
          Jau septintoji žiema blaško tave po marias.
Išmestą jūros bangų aš tave savo priėmiau miestan
90   Ir sužinojus, kas tu, dalį valstybės daviau.
O kad nieko daugiau nebūčiau tau atidavus,
          Ir apie santuoką mūs kad nebesklistų gandai.
O nelaiminga diena, kai į olą skliautuotą medžioklėj
          Suginė mus nelauktai kilus audringa liūtis.
95   Ten girdėjau balsus, maniau, kad ūbauja nimfos,

Bet Eumenidės tuomet ženklus man siuntė savus.
 Sau reikalauju bausmės, padorumą praradus, ižeidus
 Vėlę Sichėjo, dabar jos pasitikti einu.
 Atvaizdą jo marmurinėj šventykloj padėtą aš saugau,
 100   Puošia ją lapai žali, juostos iš vilnos baltos.
 Keturis jau kartus girdėjau jo šaukiantį balsą,
           Girdimu vos balsu sakė: „Elisa, ateik!“
 Delsti daugiau negaliu, ateinu pas tave, mano vyre,
           Gėda tiktai ir kaltė lėtina mano žingsnius.
 105   Tu mano kalnę atleisk. Tas, kuriuo patikėjau, apgavo,
           Jis nejausti kaltės privertė ir nusidėt.
 Motina deivė ir tėvas garbus, ir sūnus palaimingas
           Viltį man davė, jog bus santuoka ši amžina.
 Jeigu suklydau, tai klaidą šią priežastys lėmė garbingos:
 110   Priesaikos man nutrauktos gaila, bet nieko daugiau.
 Tęsiasi vis dar gyvenimo mano ankstesniojo gijos,
           Ir savosios lemties ženklus lig šiolei matau.
 Žuvo Sichėjas kadais, kai prie aukuro Dzeusui aukojo,
           Jį nužudė tada brolis dėl turtų šeimos.
 115   Aš, tremtinė, palikau tėvynę ir palaikus vyro,
           Ir pavojingais keliais priešas vis sekė mane.
 Prie svetimų krantų atvykau iš brolio ištrūkus,
           Žemę šią nupirkau ir dovanojau ją tau.
 Miestą čia pastačiau ir sienas išmūrijau aukštas,
 120   Man pavydi valdų gentys kaimynų aplink.
 Man, svetimšalei ir moteriai, jie karais vis grasina:
           Vos tiktai spėjau įkurt miestą, jau reikia kariaut.
 Siekia jaunikių šimtai mano rankos ir man priekaištauja,
           Kad klajoklį tave santuokon pasirinkau.
 125   Tad ko delsi, atiduok mane, surištą getulų, Jarbui,
           Štai tiesiu tau rankas, nesibijok nusikalst.
 Dar turiu brolių, kuris, susitėpęs krauju mano vyro,
           Trokšta ir mano krauju savo rankas apšlakstyt.
 Savo dievais nesidenk, nes išniekini visa, kas šventa,
 130   Ir dešinė nedora žeidžia aukštybių dievus.
 Jei kada nors penatus išgelbėtus garbint norėsi,
           Jie nesidžiaugs, kad kadais išnešei juos iš ugnies.
 Gal jau ne vieną Didonę palieki, begėdi, ir bėgi,
           Gal jau dalį tavęs slepia ji kūne savam.
 135   Motinos žiauria lemtį patirs ir kūdikis vargšas,
           Dar negimusio jo tapsi žudikas ir tu.

Julo brolis kartu su motina mirs dar negimęs,
 Ir bausmė ta pati mudu abu pražudys.
 Teisinies: „Liepia išvykt dievai“, o kad būtų jie draudę
 140 Pūnų žemėn atvykt, teukrams čia koją įkelt.
 Nors ir veda dievai, bet pučia tau priešiški vėjai,
 Ir audringam krante laiką gaišti jau seniai.
 Ar tokiom pastangom norėtum į Pergamą grįžti,
 Jei stovėtų jis kaip Hektoro gyvo laikais.
 145 Ne į Troadę gimtą vyksti, bet prie Tiberio upės,
 Jei ir nuvyksi tenai, svetimas būsi, žinok.
 Vengia ta žemė tavęs, paslėpta tolybių tolybėj;
 Jos prisiliesi tiktai, būdamas senis visai.
 Šias geriau imki tautas, klajonių ilgų atsisakęs,
 150 Jos – mano kraitis, taip pat turtai čionai atvežti.
 Čia Ilioną statyk, į tiriečių miestą jį pernešk.
 Šią karalystę valdyk, skeptrą jos šventą turėk.
 Bet jei trokšti karų, jei Julas patirt nekantrauja
 Marso išbandymus ir pergalės šlovę pasiekt,
 155 Priešą surasime čia, tegu jį sėkmingai įveikia.
 Moka ši žemė kovot, moka ir taikiai gyvent.
 Tik, maldauju, vardan tavo motinos, brolio karingo,
 Tavo bičiulių vardan ir dardaniečių dievų,
 (Tavo gentainius visur, kur tik būtų, sėkmė tegu lydi,
 160 Marsas tebaigia karus ir tavo kelio vargus,
 Lai Askanijus savo metus skaičiuoja laimingai,
 Kaulai Anchiso tegu ilsisi žemėj ramiai), –
 Pasigailėk šių namų, kuriuos aš tau dovanojau,
 Mano kaltė tik viena, – ta, kad tave pamilau.
 165 Kilusi aš ne iš Ftijos ir ne iš didžiųjų Mikėnų,
 Ir mano vyras, tėvai tau nepadarė skriaudos.
 Jeigu nenori manęs savo žmona vadinti, tebūsiu
 Draugė vaišinga, tiktai tavo norėčiau aš būt.
 Aš pažįstu gerai bangas prie Afrikos kranto
 170 Ir žinau, kada jos leidžia išplaukt, kada ne.
 Vėjas kai bus palankus, tada kelk bures ir išplauki,
 Seklumos baugios dabar laivą sulaiiko krante.
 Man patikėki nuspręst ir palankų metą išrinkti,
 Dar palūkėk, o paskui jau nelaikysiu tavęs.
 175 Ir bendražygiams taviems pailsėti reikia, laivynas
 Po audrų patirtų neatstatytas dar vis.
 To, ką daviau, vardan ir to, ką likau tau skolinga,

180 Santuokos mūsų vardan laiko trumpučio prašau,
 Tam, kad nurimtų audra ir kad mano meilė išmoktų
 Narsiai iškęsti skriaudas, liūdesį sunkų pakelt.
 Jei nesutiksi, aš tau gyvybę atimt pasiryžau,
 Jau negalėsi ilgiau žiauriai kankinti manęs.
 O kad matytum, kaip aš atrodau rašydama laišką:
 Ir rašau, ir laikau trojišką kardą šalia.
 185 Ašaros bėga per veidą ir krinta ant kardo ištraukto,
 Ašaras nuo ašmenų kraujas netrukus nuplaus.
 Kaip pritiks dovana tavoji mano likimui!
 Ir palaidot mane išlaidų daug nereikės.
 Ginklas šis ne pirmas, kuris mano pervers krūtine,
 190 Jau Amoras žiaurus žaizdą paliko tenai.
 Anna, sesute, manosios kaltės nelemta bendrininke,
 Dovanas paskutines dėk ant manų pelenų.
 Ir, kai sudegsiu lauže, nerašyk: „Sichėjo Elisa“,
 Kapo lentoj tegu bus žodžiai tokie iškalti:
 195 „Priežastį mirčiai ir kardą Enėjas atvykėlis davė,
 Žuvo Didonė save pervėrus savo ranka.“

Vertė Eugenija Ulčinaitė

Versta iš: P. Ovidius Naso. *Amores. Epistulae etc.*, ex Rudolphi Merkeli
 recognitione edidit R. Ewald, 1, Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri, 1916.

OVID'S *HEROIDES*: FLUCTUATIONS AMONG DRAMA, LYRICS AND EPOS

Eugenija Ulčinaitė

Summary

Ovid's *Heroides* is one of the most enigmatic oeuvres written by the famous poet. *Heroides* still continues to raise many questions to which the answers have not been discovered yet. For example, it is not clear when the oeuvre was written; the genre itself still remains puzzling. Some researchers consider *Heroides* to illustrate the continuation of the elegiac verse, while others link this oeuvre with the tradition of the literary letter. Still others discern in this oeuvre the influence produced by the Hellenistic Greek poetry, and even that effected by the novel.

Heroides consists of twenty one letters, written in the metre of elegiac distich. The work is based on the mythological plots, borrowed from Homer's *Odyssey* and *Iliad*, as well as on those taken from the plays by Aeschylus, Sophocles, and Euripides. Vergil's *Aeneid* alongside with the poetry written by Catullus, Apollonius Rhodius and Callimachus have left their imprint on this oeuvre by Ovid as well.

All the letters written by the women in this oeuvre reverberate their enormous emotional tension.

Their husbands or lovers are gone away and have not returned for a long time. The women are waiting for their men, who, unfortunately, do not seem to be conscious of the feelings of the women or simply do not respond. Irrespective of the fact that the motivation behind all the letter writing seems to be similar, the poetical and emotional expressions of these letters are neither monotonous nor tedious.

The letters embrace a vast range of feelings and emotions.

In the recent analyses of Ovid's *Letters*, the psychological character of these letters as well as the poet's mastery in reflecting the feelings of the women are emphasized by the latest researchers.

Ovid's *Letters* abound in dramatic, lyrical and epic means of expression.

Gauta 2008 10 07

Priimta publikuoti 2008 12 08

Autorės adresas:

Klasikinės filologijos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5,

LT-01513 Vilnius

El. paštas: eugenija.ulcinaite@fil.vu.lt